

Сайко М. А.,
аспірант кафедри германської філології та перекладу
Інституту філології
Київського національного університету імені Тараса Шевченка

НОРМАТИВНА ЕКВІВАЛЕНТНІСТЬ У ВІДТВОРЕННІ АНАТОМІЧНОЇ ТЕРМІНОЛОГІЇ

Анотація. У статті проаналізовано перекладознавчу категорію нормативної еквівалентності, а також виокремлено її основні характеристики. Розвідка провадиться на термінологічній площині, що вможливило об'єктивацію оцінки адекватності перекладу. Установлено, що нормативна еквівалентність не є абсолютною категорією. Беручи до уваги залежність еквівалентності та адекватності від дотримання мовних норм, запропоновано нову, доцільну для українського перекладознавства, типологію перекладацьких помилок.

Ключові слова: переклад, нормативна еквівалентність, адекватність, анатомічна термінологія, перекладацька помилка, мовна норма.

Постановка проблеми. Наразі існує невимовно велика кількість означень перекладознавчої категорії «еквівалентність». Варто зауважити, що цілком виправдано порушувати проблему еквівалентності разом із питанням про адекватність. Беручи до уваги різнобічність підходів до вивчення порушеного питання, може здатись, що кардинально нового годі шукати. Отож, **новизна** цієї розвідки полягає в тому, що тут вперше розглядатиметься категорія еквівалентності в системі координат дискурсу медицини та мовної норми. Саме практичний брак підходів до об'єктивації адекватності перекладу, себто її перетворення в самостійну категорію, що не залежить від суб'єктивної інтерпретації, та брак визначених шляхів її досягнення породжують **актуальність** вивчення цього питання.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання еквівалентності й адекватності часто порушувалося в перекладознавстві (Т. Кияк, В. Комісаров, Ю. Найда, К. Райс, Я. Рецкер). Перекладознавці розрізняють ці категорії. О. Шевцова, зіставляючи адекватність та еквівалентність, висновує, що категорії адекватності притаманний суб'єктивний характер, а також цілісна оцінковість, себто здійснюється оцінка всього тексту перекладу [1, с. 449]. Однак про те, що ці категорії мають нормативний (а тому і суб'єктивний) характер, стверджував А. Швейцер [2, с. 95]. У своїх найновіших працях нормативність визнають І. Безугла [3, с. 33] та В. Демецька [4, с. 100].

Мета статті зовсім не полягає в історичному огляді та описі підходів до визначення та розуміння цих двох категорій, а у напрацюванні нового погляду на одну з них, який набуває доцільності в контексті унормування та стандартизації української медичної термінології. Звідси випливає, що **об'єктом** цієї перекладознавчої розвідки вважатимемо анатомічну термінологію, а **предметом** – реалізацію категорії нормативної еквівалентності у відтворенні латинських та німецьких анатомічних термінів українською мовою.

Матеріали та методи. Матеріалами для дослідження слугували переклади медичних довідок із німецької мови укра-

їнською, які здійснювали дипломовані перекладачі, корпусне напрацювання перекладів *Glosbe*, а також «Німецький словник синонімів і варіантів медичної термінологічної системи» [5]. Методи дослідження зумовлені специфікою поставлених завдань. Стрижневою у роботі є порівняльно-зіставна методика. Їй підпорядковані методи суцільної вибірки, дефінітивна та описова.

Виклад основного матеріалу. Задля наочності проблематики порушеного питання розглянемо одразу декілька уривків з німецькомовних первотворів та їхні переклади:

1. *Portale Hypertension, Mesenterialvenenthrombose mit Rekanalisation und kavernöser Transformation der Portalvene. Портальна гіпертензія, тромбоз мезентріальної вени з подальшою реканалізацією і кавернозною трансформацією портальної вени.*

2. *Regelrechte Darstellung der Prostata und der Harnblase. Простата і сечовий міхур – в межах норми.*

Слід зауважити, що запропоновані виділені українські відповідники можна легко віднайти у будь-яких фахових виданнях. Прикладом використання у перекладній літературі може слугувати «Клінічна доплерівська ультрасонографія» [6, с. 247]. Стосовно їх перекладу доцільно було б зазначити, що всі вони відтворені за допомогою транскодування. У жодному разі метою подальших тверджень не є присвоєння цьому способу nereкомендованого характеру. Але позаяк «сучасна мова науки і техніки висуває до термінів кілька вимог» [7, с. 57], першою з яких є відповідність до правил та норм, то таку вимогу варто брати до уваги, розглядаючи питання адекватності. Мовну норму анатомічних термінів закріплено, зокрема 2001 року в результаті копіткої праці провідних анатомів України у видавництві «Здоров'я» (Київ) опубліковано «Міжнародну анатомічну номенклатуру. Український стандарт» (за редакцією І. Бобрика та В. Ковешнікова) [8]. Її варто вважати національним та міжнародним стандартом, який є обов'язковим під час укладання навчальних посібників, довідників, монографій тощо. Вихід у світ «Міжнародної анатомічної номенклатури» є результатом десятилітньої діяльності Української анатомічної номенклатурної комісії, діяльність якої затвердив Міністр охорони здоров'я Ю.П. Спіженко у листопаді 1990 року. У передмові до номенклатури зазначено, що анатомічна термінологія не є дослівним перекладом латинських номінацій, а містить їхні еквіваленти. Пропоноване видання стало першим офіційним переліком українських анатомічних термінів [8, с. 2–6].

Отож, розглянемо «законодавчо закріплені» варіанти перекладів:

Vena mesenterica [нім. *Mesenterialvene ff*] – брижова вена (а не *мезентріальна вена*);

Prostata [нім. *Prostata ff*] – передміхурова залоза (а не *простата*);

Vena portae [нім. *Venaportae f*] – ворітна вена (а не *портальна вена*).

Саме ці відповідники є об'єктивно нормативними у фаховому дискурсі медицини, а попередні такими вважатись не можуть. Звідси впливає теорія про амбівалентність еквівалентності, згідно з якою вона може бути як об'єктивною, так і суб'єктивною.

Нормативна еквівалентність є об'єктивною, але зумовленою мовною нормою. Саме ознака об'єктивності категорій еквівалентності та адекватності стала підґрунтям онауковлення в перекладознавстві. А це означає, що нормативну еквівалентність можна вважати *первинною*. Звідси виникає риторичне питання: невже перекладознавцям було б доцільно говорити про адекватність у перекладах спеціальних текстів, зокрема медичних, якби вона була суб'єктивною, тобто якби кожен сам вирішував, чи переклад є адекватним, чи ні? Зазначимо, що тут мовиться про спеціальні тексти, а не про художні.

Аби висвітлити цю категорію більш зрозуміло, розглянемо такі приклади:

3. *Weichgeweben von Gesicht, Thorax und rechtem Schenkel mit multiplen posttraumatischen Fremdkörper (Metallsplitter) betroffen. Множинні післятравматичні сторонні тіла (металеві уламки) у м'яких тканин обличчя, грудної клітини, правого стегна.*

Ненормативність відповідника *грудна клітина* зумовлена інтерференцією російської мови на українську. Нормативним відповідником є лише *грудна клітка*. Лексему *Gesicht* відтворено за допомогою нормативного відповідника *обличчя*. Використання лексеми *лице* замість *обличчя* також можна було б по праву вважати цілком доцільним, позаяк українська анатомічна номенклатура подає обидва рівноправні відповідники.

Проте одразу виникає запитання: чи не порушували б лексеми-відповідники *морда, писок* тощо адекватності тексту? Наприклад:

4. *Plötzlich sahen wir im Fenster das Gesicht des Kommandoführers, obwohl das Fenster ziemlich hoch lag. I тут у вікні виринула постать начальника зміни. Хоча вікно було досить високо, він якось заглянув у кабінет* [9].

Вони б не порушували адекватності перекладу неспеціального тексту. Однак у цій розвідці ми вивчаємо категорію еквівалентності суто на термінологічній площині, а термінам характерна незалежність від контексту, тяжіння до однозначності (щонайменше у межах однієї системи), а також експресивна нейтральність [7, с. 57].

Вивчаючи проблему об'єктивної еквівалентності, цілком доцільно було б порушити питання про її абсолютність. Варто зауважити, що категорія еквівалентності безпосередньо пов'язана з мовною нормою, яка характеризується обов'язковістю своєї правильності, точністю, а також унормованістю. Загальновідомим є факт, що мовна норма, незважаючи на свою усталеність, може змінюватись через певні культурно-історичні обставини, що можна побачити, розглядаючи такі приклади:

Таблиця 1

Латинський термін	Nomina anatomica ukrainica Ф.О. Цешківський (1971) [10]	Міжнародна анатомічна номенклатура І.І. Бобрік (2001) [8]
Digitusannularis	каблучковий палець	перстеньовий палець
Index	вказівник	вказівний палець
Papilla	піпка	сосок
Trachea	дыхавка	трахея

Так, якщо перекладач нині використовуватиме термінологію з анатомічної номенклатури 1971 року, то таке використання не можна вважати доцільним, позаяк ті українські еквіваленти вийшли з ужитку, їх замінили. А це означає, що категорія нормативної еквівалентності не є абсолютною.

Окремої уваги вимагає суб'єктивна еквівалентність у контексті мовної норми. Тут пропонуємо зосередити увагу на сучасному погляді на класифікацію помилок, яких перекладач допускається під час перекладу. У своєму дисертаційному дослідженні К.С. Макеєв стверджує, що він вважає за належне виокремлювати як власне *перекладацькі помилки*, так і *помилки мовного характеру* [11, с. 201]. Таке розмежування можемо знайти у працях інших перекладознавців. Уважаємо за потрібне переосмислити такий поділ: лексема *перекладацький* походить від іменника *перекладач* і стосується роботи перекладача, а помилки мовного характеру безпосередньо стосуються мовленнєвої компетентності перекладача, тобто мови. А це означає, що помилки мовного характеру є лише видом перекладацьких помилок. Як же тоді називати ті помилки, які пов'язані з перекладом, до яких К. С. Макеєв зараховує «прагматичні помилки, які впливають внаслідок недостатнього врахування прагматики мови перекладу, культурні помилки, які виникають внаслідок неправильної адаптації тексту до норм і усталених правил, та формальні помилки, які стають наслідком недостатнього дотримання формальних вимог» [11, с. 201–202]. Отож, існує необхідність створення (або ж віднайдення) потрібного відносного прикметника. Беручи до уваги словотвірні моделі української мови, можемо стверджувати, що таким прикметником є *перекладовий*, утворений за допомогою наростка *-ов-ий* (пор. *книжковий, податковий, торговий* тощо). Слід зауважити, що в українській мові існує також прикметник *перекладний*. Отож, припускаючи можливість зіткнення таких роздумів із критикою перекладознавців, вважаємо за потрібне звернутись до мовознавчих джерел, у яких мовиться, що «прикметник *перекладний* походить від іменника *переклад* і стосується не роботи перекладача, а продукту його роботи – *перекладу*» [12, с. 88]. Окрім цього, різницю між цими лексемами можна знайти в словниковій літературі: «Переводный – ... 4. (переведенный с другого языка, о документе, произведении) – перекладний; (к переводу относящийся) – перекладовий; -ная литература – перекладна література» [13]. Отже, перекладацькі помилки поділяються на перекладові (прагматичні, культурні та формальні) і мовні.

Може здаватись, що порушення термінологічних проблем перекладознавства в цій розвідці не є дотичним до її мети. Проте, як з'ясувалось під час вивчення об'єкта цієї розвідки, себто анатомічної термінології, таке порушення безпосередньо його стосується. Уважаємо, що будь-яке порушення адекватності тексту перекладу під час або в результаті перекладу, пов'язане з перекладацькими помилками, провадиться до того, що мовні помилки (передусім лексичні, позаяк предметом дослідження є терміни) є рівноцінними й однаково важливими з перекладовими, тобто ними не можна знехтувати, оцінюючи адекватність перекладу. Наведемо такі приклади перекладу:

Iris f – радужна оболонка;

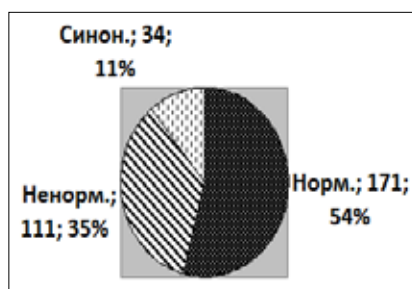
Mammaregion f – грудна область.

Терміни та їх переклад знову подаються поза текстом, проте це не заважає нам аналізувати нормативність еквівалентності. Суб'єктивно такі відповідники можуть бути прийнятними.

Тоді суб'єкт, для якого вони будуть задовільними, послуговуватиметься лібералістичним принципом активного використання, адже вони (українські відповідники) трапляються у фаховій літературі, словниках, інструкціях для медичного застосування лікарських засобів тощо. Ба більше, ними послуговуються лікарі. Об'єктивно ж такі відповідники суперечать нормам нашої мови: в українській мові нема слова *радуга*, а областей в Україні – 24, поміж яких *грудної* немає. Нормативними еквівалентами були б *райдужка* та *грудна ділянка*. Саме вони подаються в українській анатомічній номенклатурі.

Пропонуємо залучити до цієї розвідки «*Німецький словник синонімів і варіантів медичної терміносистеми*» [5], за допомогою якого проаналізувати методи суцільної вибірки на нормативність поданих відповідників лише до анатомічних термінів. Загальна кількість проаналізованих словникових статей становить 316 одиниць. Варто зауважити, що словник не має на меті віднайдення повного синонімічного ряду українських відповідників. Мовиться тут про німецькі синонімічні лексеми. Цікава заувага стосується вступу до словника, у якому зазначається, що під час його укладання автори послуговувалися анатомічною номенклатурою [5, с. 5].

Аби це перевірити, розгляньмо подану діаграму:

Діаг. Кількісно-якісна аналіза словникових відповідників

1) **норм.;** 171; 54%. За допомогою нормативних відповідників відтворено більшість лексем. Такі відповідники не порушують ані законів анатомічної термінологічної системи, ані мовної норми. Наприклад:

814 *Ellennerv m, Nervus m ulnaris* ліктьовий нерв;

2148 *Ösophagus m, Speiseröhre f* стравохід;

2821 *Stimmritze f, Stimmspalte f* голосова щілина;

2) **синон.;** 34; 11%. Сюди належать ті словникові статті, до яких увійшли синонімічні відповідники (два, а подекуди й більше), серед яких все ж подається один нормативний. Слід наголосити на тому, що позиція нормативних еквівалентів далеко не завжди є першою, що сприяє поширенню ненормативних відповідників. Наприклад:

8 *Abduktor m, Abzieher m, Auswärtszieher m* абдуктор, відвідний м'яз (норм. екв.);

219 *Anterbrachium n, Unterarm m, Vorderarm m* передпліччя (норм. екв.), передрам'я;

885 *Epiploon n, Netz n, Omentum n* сальник, чепець (норм. екв.) тощо;

3) **ненорм.;** 111; 35%. До цієї категорії належать словникові статті, у яких до німецьких анатомічних термінів не подається жоден український нормативний відповідник. Послугування ненормативними відповідниками спричинено інтерферентним впливом анатомічної термінології російської мови на українську терміносистему.

Такого впливу найчастіше зазнають прикметникові лексеми: а) нехтування продуктивним (відповідно і нормативним) наростком **-ов-ий**:

3315 *Zwischenrippenraum m, Interkostalraum m* міжреберний простір (замість *міжребровий*);

Звідси маємо також *лобний* (зам. *лобовий*), *війчастий* (*війковий*), *суглобний* (*суглобовий*) тощо;

б) використання активних дієприкметників на **-уч-ий, -юч-ий**, які не притаманні українській мові:

336 *Aufheber m Aufhebemuskel m* піднімаючий м'яз (зам. *м'яз-підіймач*);

993 *Foramen n obturatum, Hüftbeinloch n, Hüftloch n* замикаючий отвір, запираючий отвір (зам. *затульний отвір*);

в) Інші невідповідні прикметникові форми: *хребетний* отвір (зам. *хребцевий*), *кубоїдна* кістка (зам. *кубуватий*) тощо.

Негативний інтерферентний вплив на іменникові лексеми спостерігається рідше:

79 *After m, Anus m* анус, задній прохід, анальний отвір (зам. *відхідник*);

1313 *Herzfell m, Herzbeutel m, Herzsack m, Perikard n* серцева сумка (зам. *осердя* або ж *перикард*);

2226 *Paroophron n, Beieierstock m* придаток яєчника (зам. *над'яєчник*) тощо.

Ненормативність поданих у словникові еквівалентів спричинено не лише недотриманням мовної норми, але й допущенням перекладових помилок, наприклад:

1095 *Gelenkscheide f, Gelenkkapsel f* суглобна сумка.

Варто зазначити, що дві німецькі лексеми подаються в одній словниковій статті як синоніми, хоча позначуваний предмет різний: *Gelenkscheide f* – суглобовий диск, *Gelenkkapsel f* – суглобова сумка. Це стосується також деяких інших словникових статей (529, 1642).

Отже, зважаючи на результати здійсненої кількісно-якісної аналізи, можна стверджувати, що майже половина досліджуваних словникових статей містить ненормативні еквіваленти, що засвідчує неабияку необхідність у залученні перекладознавців, лексикографів та фахівців-медиків до створення якісного медичного німецько-українського словника.

Висновки. Проаналізувавши в цій перекладознавчій розвідці категорію нормативної еквівалентності в термінологічній системі координат, можемо виокремити її такі основні риси: *об'єктивність* (зумовлена лексико-термінологічною площиною), *первинність*, *відмінність від адекватності*, *неабсолютність* (залежність від мовної норми). Що ж стосується мовної норми, а також дотримання правил упорядкованості та внормованості термінів, то слід зазначити, що ними в жодному разі не можна нехтувати, оцінюючи адекватність перекладу. Такі висновки уможливають критичніший підхід до аналізування лексикографічних джерел (зокрема нормативної еквівалентності словникових термінів-відповідників) для подальшої праці не лише на перекладознавчій, а й на термінологічній та лексикографічній нивах.

Література:

1. Шевцова О.В. Співвідношення перекладознавчих феноменів «адекватність» та «еквівалентність». *Мовні і концептуальні картини світу*. Київ: КНУ, 2012. Вип. 42. Ч. 2. С. 443–450.
2. Швейцер А.Д. Теория перевода: статус, проблемы, аспекты. Москва: Наука, 1988. 215 с.
3. Безугла І.В. Деякі аспекти перекладу фахової економічної термінології (на матеріалі французької мови) // Актуальні питання освіти і науки: зб. наук. ст., матеріали IV міжнар. наук.-практ. конф.,

10–11 листоп. 2016 р. / Харківський національний економічний університет імені Семена Кузнеця. Харків: ХОГОКЗ, 2016. С. 28–33.

4. Демецька В.В. Адаптація як поняття перекладознавства й культурології. *Вісник СумДУ: [наук. журнал]. Філологічні науки.* № 1, 2007. Т. 2. С. 96–102.
5. Турчин В.В. Німецький словник синонімів і варіантів медичної термінологічної системи: близько 10 тис. термінів. Івано-Франківськ: ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника», 2015. 467 с.
6. Клінічна доплерівська ультрасонографія (2-ге видання) / За ред. Пола Л. Аллана, Пола А. Даббіна, Мирона А. Позняка, В. Нормана МакДікена / Пер. з англ. Львів: Медицина світу, 2007. 374 с.
7. Кияк Т.Р., Науменко А.М., Огуй О.Д. Перекладознавство (німецько-український напрям). Київ: Видавничо-поліграфічний центр «Київський університет», 2008. 543 с.
8. Бобрік І.І., Ковешніков В.Г. Міжнародна анатомічна номенклатура. Київ: Здоров'я, 2001. 328 с.
9. Пам'ять перекладів *Glosbe*: <https://uk.glosbe.com/de/uk/Gesicht>
10. Цешківський Ф. *Nomina anatomica ukrainica*. Анатомічний словник. Міжнародна українська анатомічна номенклатура прийнята в Базелі на дев'ятих зборах анатомічного товариства. Детройт: Українське Лікарське Товариство Північної Америки, 1971. 81 с.
11. Макеєв К.С. Жанрові особливості українського перекладу німецьких фармацевтичних текстів: дис. ... канд. філол. наук: 10.02.16; КНУТШ. Київ, 2009. 239 с.
12. Антоненко-Давидович Б. Як ми говоримо / уклад. Я.Б. Тимошенко. Київ: Либідь, 1991. 256 с.
13. Дорошенко М., Станіславський М., Страшевич В. Російсько-український словник ділової мови: [Матеріали до української термінології та номенклатури; Т. XVI]. Укр. акад. наук, Ін-т укр. наук. мови. Харків: Держ. вид-во України, 1930. 254 с.

Сайко М. А. Нормативная эквивалентность в переводе анатомической терминологии

Аннотация. В статье осуществлен анализ переводческой категории эквивалентности, в частности нормативной, а также выделены ее основные характеристики. Исследование проводится на терминологической плоскости, что делает возможным объективацию оценки адекватности перевода. Установлено, что нормативная эквивалентность не является абсолютной категорией. Принимая во внимание зависимость эквивалентности и адекватности от соблюдения языковых норм, в статье предложена новая типология переводческих ошибок, целесообразная для украинского переводоведения.

Ключевые слова: перевод, нормативная эквивалентность, адекватность, анатомическая терминология, переводческая ошибка, языковая норма.

Saiko M. Normative equivalence in the translation of anatomical terminology

Summary. The article analyzes the translation category of equivalence, in particular the normative equivalence, as well as its main characteristics. The survey is carried out on the terminology plane, which makes it possible to objectivize the assessment of the translation adequacy. It is established that the normative equivalence is not an absolute category. Taking into account the dependence of equivalence and adequacy from the observance of linguistic norms a new typology of translation mistakes is proposed, which is expedient for Ukrainian translation studies.

Key words: translation, normative equivalence, adequacy, anatomical terminology, translation mistake, linguistic norm.